

The concept of primary education in the 1960–1970s: the theoretical foundations of the transition from four-year education system to three-year education system

Aytakin Mammadova

Doctor of Philosophy in Pedagogy in Sumgayit State University, Associate Professor.

Azerbaijan. E-mail: telmanaytekin_82@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1084-8884>

Abstract. The article discusses the concept of the content of primary education in 1960-1970, the historical conditions of the transition from four-year to three-year education system. It is noted that in 1960-1970, serious reforms were carried out in the primary education programs in Azerbaijan. The duration, content and methods of education were updated and the improvement of scientific status in primary education was highlighted. In order to inform teachers about innovations in this sphere, the publication of the collection "Primary school and preschool education" (now "Preschool and primary education") was launched. It was conducted systematic researches on the theoretical and practical problems of primary education, and were defended PhD and doctoral dissertations. In accordance with the requirements of new standards, the training of qualified teachers has began.

Keywords: primary education, content of education, scientific-methodical journal, pedagogical experiment, four-year education, three-year education.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.212>

To cite this article: Mammadova A. (2020) The concept of primary education in the 1960–1970s: the theoretical foundations of the transition from four-year education system to three-year education system. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 232, Issue III, pp. 99–107

Article history: Received — 01.08.2020; Accepted — 15.08.2020

1960–1970-ci illərdə ibtidai təhsilin məzmun konsepsiyası: dördillik təhsildən üçillik təhsilə keçidin nəzəri əsasları

Aytəkin Məmmədova

Sumqayıt Dövlət Universiteti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Azərbaycan.

E-mail: telmanaytekin_82@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1084-8884>

Annotasiya. Məqalədə 1960–1970-ci illərdə ibtidai təhsilin məzmun konsepsiyasından, dördillik təhsildən üçillik təhsilə keçidin tarixi şəraitindən söhbət gedir. Qeyd olunur ki, 1960–1970-ci illərdə Azərbaycanda ibtidai təhsil sahəsində ciddi islahatlar aparılırdı. Təhsilin müddəti, məzmunu, metodları yeniləşdirilirdi. İbtidai təhsildə elmlilik prinsipi önə çəkilirdi. İbtidai təhsil sahəsindəki yenilikləri müəllimlərə çatdırmaq məqsədilə “İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə” (indiki “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil”) məcmuəsinin nəşrinə başlanıldı. İbtidai təhsil-tərbiyənin nəzəri və praktik problemləri ilə bağlı sistemli tədqiqatlar aparıldı, namizədlik, doktorluq dissertasiyaları müdafiə olundu. Yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq ali təhsilli müəllim kadrlarının hazırlığına başlanıldı.

Açar sözlər: ibtidai təhsil, təhsilin məzmunu, elmi-metodik jurnal, pedaqoji eksperiment, dördillik təhsil, üçillik təhsil.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.212>

Məqaləyə istinad: Məmmədova A. (2020) 1960-1970-ci illərdə ibtidai təhsilin məzmun konsepsiyası: dördillik təhsildən üçillik təhsilə keçidin nəzəri əsasları. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 3 (232), sah. 99–107

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 01.08.2020; qəbul edilib – 15.08.2020

Giriş / Introduction

Tarixi mənbələr göstərir ki, Azərbaycanda ibtidai savad təlimi verən ilk məktəblərin yaranması eramızın əvvəllərinə təsadüf edir. VII əsrdə artıq təhsil sistemi formalaşmaqda idi. Daha sonralar inkişaf elə bir səviyyəyə çatmışdı ki, X–XIII əsrlərdə Azərbaycanın bir çox şəhərləri, o cümlədən, Təbriz, Marağa, Gəncə, Naxçıvan, Şamaxı, Ərdəbil Şərq aləmində elm, təhsil və mədəniyyət mərkəzləri kimi tanınırdı.

Eramızın XIII–XIV əsrlərində təhsil və elm sahəsində inkişaf, bir sıra tanınmış təhsil ocaqlarının fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Onlardan Təbrizdə “Qazaniyyə”, “Fələkiyyə”, “Şeyx Kəmaləddin Xocəndi”, “Dəməşqiyyə”, “Qazi Şeyx Əli”, “Məqsudiyyə”, “Müzəffəriyyə”, “Nəsriyyə” mədrəsələri fəaliyyət göstərirdi. Təbriz yaxınlığında yerləşən Şənbi-Qazanda da “Şəfiyyə” və “Hənəfiyyə” mədrəsələri var idi. Tarixi mənbələrdə Bakıda “Şah məscidi” yanında mədrəsə, Seyid Yəhya mədrəsəsi, Ərdəbildə Şeyx Səfi məqbərəsi nəzdindəki “Darül-irşad”, Dərbənddə məhəllə məscidi yanındakı mədrəsənin fəaliyyəti haqqında məlumatlar verilir [Azərbaycanda təhsil. “Məktəb guşəsi” jurnalı, 12.10.2016]. Bütün bunlar onu sübut edir ki, Azərbaycanın təhsil tarixində hələ qədim dövrlərdən ibtidai təhsilin özünəməxsus yeri olmuşdur.

Bu məqalədə isə 1960–1970-ci illərdə Azərbaycanda ibtidai təhsilin tarixindən söhbət gedir.

Əsas hissə / Main part

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, XX əsrin 50-ci illərində Azərbaycanda ibtidai təhsil sahəsində qəbul olunan sənədlər, əsasən, metodik göstəriş və tövsiyələrdən ibarət idi. Bu metodik göstəriş və tövsiyələrdə ibtidai məktəblərdə savadsızlığın ləğvi, ibtidai təhsilin məzmunu, tədris planları, proqram və dərsliklərin təkmilləşdirilməsi, qabaqcıl ibtidai sinif müəllimlərinin təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılması mühüm yer tuturdu. Ayrı-ayrı fənlərin (ana dili, riyaziyyat, rus dili və s.) tədrisi ilə bağlı metodik yazılar müəllimlərin ehtiyaclarını ödəməyə istiqamətlənmişdi. Aparılan araşdırmalar kompleks xarakter daşımır, ibtidai təhsilin nəzəri-metodoloji problemlərini əhatə etmirdi. İbtidai təhsillə bağlı yazıların elmi-nəzəri səviyyəsi dövrün tələblərinə cavab vermirdi. İbtidai təhsilin köklü məzmun problemləri deyil, məhdud çərçivəli mövzular öyrənilirdi. Tədqiqatlarda empirik metodlar üstünlük təşkil edir, uzunmüddətli pedaqoji eksperimentlərdən istifadə olunmurdu. İbtidai təhsil sahəsində tədqiqatları daha sistemli təşkil etmək və elmi əsaslar üzərində qurmaq üçün 1955-ci ildə ilk dəfə Azərbaycan ETPEİ-nin aspiranturasına ibtidai təhsilin nəzəri və praktik problemlərini namizədlik (fəlsəfə doktoru) dissertasiyası səviyyəsində araşdırmaq məqsədilə

aspirantlar qəbul edildi. 1961-ci ildə Azərbaycan ETPEİ-də ibtidai təlim bölməsi yaradıldı. 3 nəfərdən ibarət olan bölmə az bir müddətdə inkişaf edərək müstəqil şöbəyə çevrildi. İlk aspirant Yəhya Kərimov 1962-ci ildə “İbtidai sinif şagirdlərinin nitqindəki yerli şivə xüsusiyyətləri və onların aradan qaldırılması yolları” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi. O dövrdə ibtidai təhsil sahəsində doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş tədqiqatçı yox idi. APİ-də təşkil edilən İbtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasında pedaqoji fənləri tədris edənlərdən yalnız İsfəndiyar Vəlixanlı (fakültənin dekanı) və Mərdan Muradxanovun (kafedra müdiri) elmi dərəcəsi, elmi adı var idi.

İbtidai təhsilin məzmununda baş verən ciddi dəyişikliklər – ibtidai təhsilin müddətinin 4 ildən 3 ilə endirilməsi, ali təhsilli ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığına başlanması bu sahədə sistemli tədqiqatların aparılmasına təsir etdi. İldən-ildə ibtidai təhsil sahəsində dissertasiya müdafiə edənlərin sayı artdı. Dissertasiyaların mövzuları ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesin təşkili xüsusiyyətləri ilə yanaşı, kiçikyaşlı məktəblilərin tərbiyəsinin nəzəri və praktik problemlərini də əhatə edirdi.

XX əsrin 60-cı illərində akademik Hüseyn Əhmədov “İbtidai sinif şagirdlərinin kommunist əxlaqı tərbiyəsində nümunənin rolu və ondan istifadənin yolları” (1958), Abbas İsmayılov “Günüüzadılmış qrup tərbiyəçisinin I–IV sinif şagirdləri ilə işinin məzmunu və formaları” (1963), Məmməd Məmmədov “İbtidai sinif şagirdlərində düzlük və doğruluq tərbiyəsi” (1965), Məcid İsmixanov “Eyni vaxtda iki sinifdə aparılan dərslərin xüsusiyyətləri və səmərələşdirilməsi yolları” (1968) mövzularında namizədlik dissertasiyaları müdafiə etdilər. On il müddətində ibtidai təlimlə bağlı müdafiə olunan 5 dissertasiyadan 3-ü tərbiyə problemlərinə, 2-si isə təhsil problemlərinə həsr olunmuşdu. 1967-ci ildə Azərbaycan ETPEİ-nin aspiranturasına ibtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisi metodikası ixtisası üzrə ilk aspirant (Ziyad Osmanov) qəbul edildi. C.Cəbrayılbəylinin, M.İsaxovun, M.Axundovun ibtidai siniflərdə təbiətşünaslığın tədrisi ilə bağlı metodiki xarakterli əsərləri nəşr edildi.

Üçillik ibtidai təlimə keçidin nəzəri əsasları

1965–1973-cü illərdə Azərbaycan ETPEİ-də üçillik ibtidai təlim sistemində keçilməsi ilə əlaqədar olaraq Yəhya Kərimovun rəhbərliyi altında tədqiqatlar aparılmışdır. İbtidai siniflərdə ayrı-ayrı fənlərin üçillik ibtidai təlim sistemində uyğunlaşdırılmasında Ə.Şükürovun, Z.Osmanovun, M.Cabbarovun, V.Xəlilovun, M.Məmmədovun, H.Ələkbərovun mühüm xidmətləri olmuşdur. Onlar ibtidai siniflərdə təlimin məzmunu və metodlarını yaxşılaşdırmaq, ibtidai təlim sistemini yenidən qurmaq üçün ciddi tədqiqatlar apardılar. Onların tədqiqatlarının metodoloji əsasını RSFSR PEA-nın akademiki L.V.Zankovun rəhbərlik etdiyi tərbiyə və

inkişaf laboratoriyası tərəfindən hazırlanmış sistem təşkil edirdi. Azərbaycanda 1964–1965-ci illərdə Bakıda 190, 31 nömrəli və Salyan rayonunun Yuxarı Xalac kəndindəki orta məktəbin birinci siniflərində, 1965–1966-cı illərdə isə Bakıda 31, 44, 208 nömrəli, 12 nömrəli internat məktəbin, Salyan şəhərində 2, Əli Bayramlı şəhərində 2, Dəvəçi şəhərində 1 nömrəli məktəblərin birinci siniflərində eksperiment qoyuldu. Burada məqsəd Rusiyada uğurla tətbiq edilən eksperimentin Azərbaycanda hansı nəticələr verəcəyini öyrənməkdən, təlimin quruluşu ilə şagirdlərin ümumi inkişafının gedişi arasındakı obyektiv əlaqələrin xarakterinin açılmasından, eksperimentin gedişində yaranan çətinliklərin xarakterinin müəyyənləşdirilməsindən, ibtidai təlimin yenidən qurulması ilə bağlı tədbirlər planının işlənilib hazırlanmasından ibarət idi. Eksperimentin başlanmasından iki il sonra prof. Y.Kərimov yazırdı: “Yeni sistem ilə işlədikdə şagirdlər, adi siniflərdən fərqli olaraq, təbiət və cəmiyyət haqqında daha çox şey öyrənə bilirlər. Birinci sinifdən etibarən şagirdlərin ümumi inkişafı haqqında çox şey demək olar” [Kərimov Y. İlk nəticələr. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 10 noyabr, 1966-cı il]. Sonra o, fikrinə davam edərək bildirirdi ki, eksperimentə əsasən, əlifba təlimini bir rüb ərzində başa çatdırmaq mümkündür.

Azərbaycanda kiçikyaşlı məktəblilərin təlim imkanlarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı aparılan araşdırmaların və pedaqoji eksperimentin uğurlu alınmasında rus psixoloqlarından L.V.Zankovun, A.A.Lyublinskayanın, D.B.Elkoninin, azərbaycanlı psixoloqlardan S.Hacıyevin, M.Hacıyevin, F.İbrahimbəyovun, M.Məhərrəmovun, M.Abbasovun, Ə.Bayramovun, Ə.Əlizadənin, İ.Fərəcovun, M.Həmzəyevin, Z.Mehdizadənin tədqiqatları mühüm rol oynadı. Bununla bağlı Azərbaycan ETPEİ-nin Psixologiya və defektologiya bölməsinin nəzdində yaş psixologiyası və pedaqoji psixologiya laboratoriyasında (F.İbrahimov, M.Hacıyev, Z.Mehdizadə) sistemli araşdırmalar aparıldı. 1959–1962-ci illərdə laboratoriyaya Z.Mehdizadə, 1962–1974-cü illərdə M.Həmzəyev rəhbərlik edirdi. 1965-ci ildə laboratoriya əməkdaşlarının sistemli araşdırmalarının nəticəsi kimi “Təlim psixologiyasının bəzi məsələləri” kitabı nəşr edildi. Tədqiqatların əsas istiqamətlərindən birini Azərbaycan dilinin mənimsənilməsinin psixologiyası (M.Həmzəyev), riyaziyyatın mənimsənilməsinin psixologiyası (Z. Mehdizadə) təşkil edirdi.

60-cı illərdə ibtidai siniflərdə tədris edilən əsas fənlər Azərbaycan dili və riyaziyyat olduğundan, yeni proqramların tələblərinə uyğun olaraq, onların mənimsənilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi. 1960–1969-cu illərdə I–IV siniflər üçün nəzərdə tutulan tədris planında həftəlik tədris yükünün 47%-i Azərbaycan dilinə, 22 %-i riyaziyyat fənninə ayrılmışdı. Rus dili, tarix, təbiətşünaslıq, rəsm, nəğmə, bədən tərbiyəsi, əmək təlimi və ictimai-faydalı əməyin tədrisi üçün isə həftəlik tədris yükünün 31%-i nəzərdə tutulmuşdu. Üçillik tədris planında isə I–III siniflərdə həftəlik tədris yükünün 38%-i Azərbaycan dili, 23%-i riyaziyyat

fənninə, 39%-i rus dili və ədəbiyyatı, təsviri incəsənət, nəğmə və musiqi, bədən tərbiyəsi, əmək tərbiyəsi fənlərinə ayrılmışdı. Tədris planının tələblərinə görə, ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili və riyaziyyatın mənimsənilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi vacib hesab edilirdi. M.Həmzəyev tərəfindən Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası və durğu işarələrinin mənimsənilməsi psixologiyası sistemli şəkildə araşdırılmışdı. O, 1968-ci ildə "Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası və durğu işarələrinin mənimsənilməsi psixologiyası" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, psixologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsinə aldı.

İbtidai təlimə metodik kömək:

"İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" məcmuəsinin nəşri

Həmin dövrdə "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" (indiki "Məktəbəqədər və ibtidai təhsil") məcmuəsinin nəşri pedaqogika aləmində ən mühüm hadisə idi. Belə bir məcmuə ibtidai təhsil sahəsində elmi-metodik yeniliklərin müəllimlərə çatdırılmasında, onun məzmun konsepsiyasının təbliğində mühüm rol oynaya bilərdi.

İbtidai siniflərdə tədrisin təşkilində müəyyən çətinliklərin olduğunu Azərbaycan SSR maarif naziri, akademik Mehdi Mehdiyev də etiraf edirdi. O, 1969-cu il, avqust ayının 1-də Azərbaycan KP MK-ya ünvanladığı məktubda yazırdı: "Respublikamızın ibtidai siniflərində 631 218 şagird təhsil alır ki, onların da təlim-tərbiyəsi ilə 30 mindən artıq müəllim məşğul olur. Xalq təhsili sisteminin vacib halqası olan ibtidai məktəb xüsusi diqqət tələb edir. Orada çalışan müəllimlərin əksəriyyəti təcrübəsi az olan gənclərdir. Hər il onların sırasına yüzlərlə müəllim qoşulur. İbtidai siniflərdə çalışan yaşlı müəllimlər də mütəmadi olaraq elmi və metodik köməyə ehtiyac hiss edirlər. Maarif Nazirliyinin Kollegiyasının təsdiq etdiyi qrafikə görə, cari tədris ilindən respublika məktəblərinin birinci sinifləri yeni proqrama keçəcək, növbəti tədris illərində isə ardıcılıqla 2-ci və 3-cü siniflər də yeni proqramlara qoşulacaq. Bütün bunlar ibtidai siniflərə metodik köməyi gücləndirməyi, qabaqcıl təcrübəni dərinlən ümumiləşdirməyi və geniş şəkildə yaymağı, zəruri təlimat və göstərişləri bütün müəllimlərə çatdırmağı, onları pedaqoji elmin nailiyyətləri ilə silahlandırmağı tələb edir.

Respublikada məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin böyük şəbəkəsində minlərlə tərbiyəçi fəaliyyət göstərir. Onların da metodik köməyə ciddi ehtiyacı var. Bütün bunlar "Azərbaycan məktəbi" jurnalına əlavə kimi "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" metodik məcmuəsinin nəşrini zəruri edir. Məcmuənin nəşri ibtidai məktəb müəllimlərinə və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin tərbiyəçilərinə metodik yardımın yaxşılaşdırılmasına kömək edəcəkdir. Belə bir metodik məcmuənin (iki ayda 1 dəfə, 6 çap vərəqi, 10 min tiraj, 60X84 formatda) nəşrinə əlavə ştat və dotasiya tələb olunmur" [Kərimov Y. Altıyaşlıların məktəbə

hazırlanması və onlarla təlimin təşkili. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 1980, № 2, s.27–28].

Maarif naziri M.Mehdiyevnin bu təklifi Azərbaycan KP MK-nın 1969-cu il, sentyabr ayının 9-da keçirilən büro iclasında müzakirə olunaraq, xüsusi qərar qəbul edildi. Azərbaycan KP MK-nın həmin iclasının 109 nömrəli protokolunda 31-ci məsələ "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" metodik məcmuəsinin nəşri ilə bağlıdır. Azərbaycan KP MK-nın I katibi Heydər Əliyevin imzaladığı qərarla deyilir: "Respublika Maarif Nazirliyinin "Azərbaycan məktəbi" jurnalına əlavə kimi "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" (Azərbaycan dilində) metodik məcmuəsinin iki ayda 1 dəfə, 6 çap vərəqi həcmində, 10 min tirajla nəşr edilməsi təklifi qəbul edilsin [Kərimov Y. Altıyaşlıların məktəbə hazırlanması və onlarla təlimin təşkili. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 1980, № 2, s. 25–31].

1970-ci ildə "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" metodik məcmuəsinin nəşrinə başlandı. İlk redaksiya heyəti aşağıdakı kimi təsdiq edilmişdi: Y.Kərimov (redaktor), N.İsmayilzadə (redaktor müavini), M.Həmzəyev, Ə.Qədimbəyova, M.İsmixanov, P.Hacıyev, Z.Osmanov, H.Həsənov, S.Abbasova. Məcmuənin nəşrə başlaması ilə yeni proqramların təbliği və tətbiqi işi də xeyli sürətləndi. Müxtəlif fənlər üzrə proqramlar, dərsləklər, təlimin təşkili xüsusiyyətləri və qabaqcıl təcrübə müzakirə predmetinə çevrildi. Ayrı-ayrı rayonlarda ibtidai təhsilin təşkili ilə bağlı keçirilən elmi-praktik konfransların, respublika müşavirələrinin yekunları məcmuənin səhifələrində əks olundu. İbtidai təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsi, üçillik təlimə keçid, ali təhsilli ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığı, "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" metodik məcmuəsinin pedaqog və metodistlərin, ibtidai sinif müəllimlərinin tribunasına çevrilməsi bu sahədə ciddi elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını zəruri etdi.

İbtidai təhsilin təşkilinin ayrı-ayrı problemləri namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının mövzusunə çevrildi. Hacı Abdullayev "İbtidai məktəbin əmək təlimi dərslərində Azərbaycan SSR-in yerli materiallarından istifadə edilməsi yolları" (1970), Rüstəm Hüseynov "İbtidai sinif şagirdlərinin vətənpərvərlik tərbiyəsi" (1970), Sədrəddin Nəbiyev "İbtidai siniflərdə şifahi sorğu zamanı qiymətləndirmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları" (1971), Əlağa Şükürov "İbtidai siniflərdə əmək təlimi ilə bağlı fənlərin tədrisi arasında qarşılıqlı əlaqə" (1971), Məcid Babayev "Təlim prosesində ibtidai sinif şagirdlərini fəallaşdırmaqda müəssisəçinin rolu" (1972), Xəlil Fətəliyev "Kiçik və orta yaşlı pionerlərin əxlaq tərbiyəsində hərbi-idman oyunlarının rolu" (1973), Miri Həsənov "Azərbaycan məktəblərinin ibtidai siniflərində ekran vasitələrinin tətbiqinin didaktik əsasları" (1973), Vidadi Xəlilov "İbtidai siniflərdə Azərbaycan xalq yaradıcılığı nümunələrinin öyrənilməsi estetik tərbiyə vasitəsi kimi" (1974), Hidayət Ələkbərov "İbtidai siniflərdə mövzu üzrə rəsm və şagirdlərin estetik tərbiyəsinə onun təsiri" (1975)

mövzularında namizədlik, Yəhya Kərimov "İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisində lüğət işinin əsasları" (1970) mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etdilər [Kərimov Y. "Pedaqogika", 2007].

On il ərzində ibtidai təhsilin pedaqogikası ilə bağlı dissertasiyalar müdafiə olunmuşdu. İbtidai təhsilin nəzəri məsələləri ilə bağlı müdafiə olunan 9 dissertasiya işindən 5-i təlim nəzəriyyəsinə, 4-ü tərbiyə nəzəriyyəsinə həsr olunmuşdu.

Təlim nəzəriyyəsi ilə bağlı dissertasiyalarda müsahibə üsulu vasitəsi ilə təlim prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin fəallaşdırılmasının, əmək təlimi dərslərində yerli materiallardan istifadə edilməsinin, şifahi sorğu zamanı qiymətləndirmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin yolları və ibtidai siniflərdə ekran vasitələrinin tətbiqinin didaktik əsasları müəyyənləşdirilmiş, əmək təliminin digər fənlərlə əlaqəli şəkildə tədrisinin təlimin keyfiyyətinə təsiri tədqiq və təsdiq olunmuşdu.

Tərbiyə nəzəriyyəsinə həsr olunmuş dissertasiyalarda təlim prosesində, sinifdən xaric tədbirlərdə ibtidai sinif şagirdlərinin vətənpərvərlik tərbiyəsinin imkan və yolları tədqiq edilmiş, onların əxlaq tərbiyəsində hərbi-idman oyunlarının rolu müəyyənləşdirilmiş, Azərbaycan xalq yaradıcılığı nümunələrinin, mövzu üzrə rəsmlərin şagirdlərin estetik tərbiyəsinə təsiri araşdırılmışdır.

70-ci illərin əvvəllərində (1973) yeni proqram və dərsləklərlə iş respublikanın bütün məktəblərində tətbiq edildi. Yeni təlim sistemi üzrə nəticələr 1979-cu ilə kimi ardıcıl olaraq izləndi, nəticələr müzakirə olundu.

70-ci illərin ikinci yarısında (1977) respublikanın 10 məktəbində altıyaşlılardan ibarət birinci siniflər təşkil olundu. Həmin siniflərdə tədris prosesi 7 yaşlılardan ibarət birinci siniflər üçün hazırlanmış proqram və dərsləklərlə təşkil edildi. Sonrakı dərslərdə siniflərin sayı 20-yə çatdırıldı. Aparılan tədqiqatların nəticələri onların imkanlarını və 6 yaşdan təlimə başlayan siniflərdə təlimin məzmun və metodlarını müəyyənləşdirməyə imkan verdi.

Altıyaşlıların məktəbə hazırlanması problemi sistemli şəkildə prof. Y.Kərimov tərəfindən araşdırılırdı. Respublikada altıyaşlılarla bağlı eksperiment onun rəhbərliyi və iştirakı ilə təşkil olunmuş, nəticələr ümumiləşdirilmişdi. O, altıyaşlıların məktəbə hazırlanmalarında bir sıra tədbirlərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsini zəruri hesab edirdi:

- 1) şagirdlərin fiziki inkişafının, sağlamlığının proqram materiallarına uyğunluğu;
- 2) hazırlıq siniflərinin zəruri avadanlıqlarla təchizi;
- 3) hazırlıq sinifləri üçün tədris resurslarının hazırlanması;
- 4) altıyaşlıların məktəbə hazırlanmasında vahid rəhbərliyin təmin edilməsi;
- 5) hazırlıq siniflərində işləyə biləcək müəllim kadrlarının hazırlanması və s. [Kərimov Y. Altıyaşlıların məktəbə hazırlanması və onlarla təlimin təşkili. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 1980, № 2, s.25–31].

Bu şərtləri reallaşdırmadan altıyaşlıların təlimində uğur qazanmaq real görünürdü.

Nəticə / Conclusion

Araşdırmalar nəticəsində bu fikrə gəlirik ki, XX əsrin 60–70-ci illərində ibtidai təhsilin məzmununda baş verən ciddi dəyişikliklər – ibtidai təhsilin müddətinin 4 ildən 3 ilə endirilməsi, mövcud və ortaya çıxan yeni problemlər, ali təhsilli ibtidai sinif müəllimlərinin çatışmazlığı bu sahədə sistemli tədqiqatların aparılmasını zəruri etdi. İldən-ildə ibtidai təhsil sahəsində müdafiə edilən dissertasiyalar ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesin təşkili xüsusiyyətləri ilə bərabər, kiçikyaşlı məktəblilərin tərbiyəsinin nəzəri və praktik problemlərini də əhatə edirdi.

1960–1970-ci illərdə ibtidai təhsilin məzmun konsepsiyasının müəyyənləşdirilməsində, dördillik təhsildən üçillik təhsilə keçidin texnologiyalarının işlənilib hazırlanmasında ibtidai təhsil sahəsində aparılan tədqiqatların nəticələrinin nəşr olunduğu "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" (indiki "Məktəbəqədər və ibtidai təhsil") məcmuəsinin də böyük rolu olmuşdur.

İbtidai siniflərdə təhsilin məzmununun dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi, yeni proqramların, dərsləklərin hazırlanması, təlimin prinsip və üsulları, təşkili formaları, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi ilə bağlı aparılan araşdırmalar sonrakı illərdə təlim-tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafına və təhsil quruculuğuna güclü təsir göstərirdi.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycanda təhsil. "Məktəb Guşəsi" jurnalı, 12.10.2016.
2. Əhmədov H.M. (2014) Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı, "Elm və təhsil".
3. İshaqi Nəsrullah. (1974). XVI–XVII əsrlərdə Azərbaycanda məktəb və mədrəsələr. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, №5.
4. Kərimov Y. İlk nəticələr. "Azərbaycan müəllimi", 10 noyabr, 1966-cı il.
5. Kərimov Y. Altıyaşlıların məktəbə hazırlanması və onlarla təlimin təşkili. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 1980, №2, s. 25–31
6. Kərimov Y. (2007). Seçilmiş əsərləri. II cild. Bakı, "Pedaqogika".
7. Seyidov F.Ə. (1997). Türk xalqlarının tərbiyə və məktəb tarixinə dair. Bakı, ADDİ-nin nəşriyyatı.
8. Talıbov Y. R. və b. (1991). Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı, "Ünsiyyət", 127 s.
9. Yəqubi Ə. R. (2005). Azərbaycanda təlim-tərbiyə mədəniyyəti, təhsil və pedaqoji fikir tarixi. Bakı, "Nurlan"
10. Postanovleniya byuro i sekretariata SK KP Azerbaydjana o nauki i obrazovanii. Tom 1. Bakı, 2019, 468 s.